

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

SOCIO-ECONOMIC FACTORS OF FORMATION OF LEGAL CULTURE OF UKRAINIAN SOCIETY

Поліщук Т.С., здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0000-0003-4484-5526

Актуальність теми зумовлена складністю сучасного соціального та економічного контексту України. Стабільний розвиток країни, боротьба з корупцією, забезпечення прав людини та їх захист, а також євроінтеграція вимагають глибокого розуміння впливу соціальних та економічних факторів на процес формування правової культури. Метою статті є аналіз поглядів науковців на сутність правової культури, виокремлення ключових ознак цього явища та вивчення впливу соціальних та економічних факторів на її формування. У проведеному аналізі поглядів визначених науковців на сутність правової культури та визначили ключові ознаки цього феномену на основі їх досліджень. Особлива увага була приділена вивченню впливу соціальних та економічних факторів на правову культуру. Наш аналіз розкриває, як соціальні та економічні умови взаємодіють у формуванні та розвитку правової культури. В результаті дослідження ми з'ясували, що взаємозв'язок між цими чинниками є важливим аспектом у формуванні правового середовища суспільства. Визначено, що соціальні та економічні умови взаємопов'язані, і ця взаємодія відображається на правовій культурі. Наприклад, підвищення економічного рівня може сприяти зростанню рівня освіти та правової свідомості, що в свою чергу сприяє дотриманню законів та забезпечує стабільність правової системи, роблячи її більш адаптивною, ефективною та прозорою, і як позитивний результат, – підвищення правової культури та довіри громадян до неї. Зроблено висновок, що соціальна сфера включає в себе відносини між різними соціальними групами, культурні цінності, норми і звичаї. Ці фактори формують основу для розвитку правової культури, визначають ставлення до законів, правосуддя та дотримання прав людини. Наприклад, в суспільствах з високим рівнем соціальної дискримінації може бути менша довіра до правової системи та влади. Економічний стан суспільства визначає рівень матеріального благополуччя, розподіл багатства, доступ до ресурсів та послуг. Ці аспекти впливають на сприйняття громадянами законів і правил, а також на дотримання правових норм. Наприклад, в умовах економічної нестабільності може збільшуватися кількість правопорушень і корупції.

Ключові слова: правова культура, правова система, державна політика, соціальні чинники правової культури, економічні чинники правової культури, справедливість, правова поведінка, демократія, правове виховання.

The topicality of the topic is due to the complexity of the modern social and economic context of Ukraine. The stable development of the country, the fight against corruption, the provision of human rights and their protection, as well as European integration require a deep understanding of the influence of social and economic factors on the process of forming a legal culture. The purpose of the article is to analyze the views of scientists on the essence of legal culture, to highlight the key features of this phenomenon, and to study the influence of social and economic factors on its formation. The analysis of the views of certain scientists on the essence of legal culture was carried out and the key features of this phenomenon were identified on the basis of their research. Special attention was paid to the study of the influence of social and economic factors on legal culture. Our analysis reveals how social and economic conditions interact in the formation and development of legal culture. As a result of the research, we found out that the relationship between these factors is an important aspect in the formation of the legal environment of society. It was determined that social and economic conditions are interconnected, and this interaction is reflected in the legal culture. For example, an increase in the economic level can contribute to an increase in the level of education and legal awareness, which in turn contributes to the observance of laws and ensures the stability of the legal system, making it more adaptive, efficient and transparent, and as a positive result - an increase in legal culture and citizens' trust in it. It was concluded that the social sphere includes relations between different social groups, cultural values, norms and customs. These factors form the basis for the development of legal culture, determine the attitude to laws, justice and observance of human rights. For example, in societies with high levels of social discrimination, there may be less trust in the legal system and authorities. The economic state of society determines the level of material well-being, distribution of wealth, access to resources and services. These aspects affect citizens' perception of laws and regulations, as well as compliance with legal norms. For example, in conditions of economic instability, the number of crimes and corruption may increase.

Key words: legal culture, legal system, state policy, social factors, economic factors, justice, legal behavior, democracy, legal education.

Вступ. У сучасному українському суспільстві формування правової культури є одним із ключових завдань на шляху до створення сильної, демократичної та правової держави. Процес становлення правової культури визначається множиною факторів, серед яких відіграють вирішальну роль соціально-економічні чинники. Актуальність дослідження впливу таких чинників на процес утвердження правової свідомості та поведінку громадян не може бути переоцінена, оскільки вона відображає суттєві аспекти функціонування сучасного українського суспільства.

Актуальність теми зумовлена складністю сучасного соціального та економічного контексту України. Стабільний розвиток країни, боротьба з корупцією, забезпечення прав людини та їх захист, а також євроінтеграція вимагають глибокого розуміння впливу соціальних та економічних факторів на процес формування правової культури.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремим питанням визначення сутності правової культури, виокремлення ключових ознак цього явища були присвячені праці таких

вітчизняних науковців, як: О. М. Головка, О. С. Передерій, О. Ф. Скакун, М. О. Момот, Г. О. Попадинець та інших.

Метою статті є аналіз поглядів науковців на сутність правової культури, виокремлення ключових ознак цього явища та вивчення впливу соціальних та економічних факторів на її формування. Ця стаття спрямована на розкриття важливості правової культури для суспільства та визначення ролі соціальних та економічних чинників у її становленні та розвитку. Основною метою є розкриття взаємозв'язку між соціальними та економічними аспектами у контексті правової культури та розуміння їх впливу на формування правового середовища.

Результати дослідження. Правова культура суспільства проявляється у багатьох аспектах, включаючи правову ідеологію, яка визначає основні принципи та цінності, що лежать в основі правової системи; правотворчість, яка забезпечує створення нових правових норм та їх адаптацію до змін у суспільстві; законодавство, яке складається з системи законів і нормативних актів; законність,

що передбачає дотримання всіх законів та правових норм усіма членами суспільства; правопорядок, який визначається додержанням правил і законів усіма громадянами та владними органами; інститут прав людини, який гарантує захист прав та свобод кожної особи, а також правозастосовна діяльність, яка полягає у виконанні і захисті прав та інтересів громадян за допомогою правових механізмів [1, с. 318].

Правова культура суспільства представляє собою комплексне поняття, яке відображає всі аспекти правового життя суспільства та його розвиток. Вона включає у себе не лише формальні аспекти, такі як закони та правові норми, але й цінності, норми поведінки, віру в законність та справедливість.

Ця культура відображається у різних аспектах суспільного життя, включаючи економіку, політику, культуру, освіту та інші сфери. Вона сприяє стабільності суспільства, розвитку громадянського суспільства та забезпеченню соціального прогресу [1, с. 318].

Для кращого розуміння сутності правової культури і виокремлення її суттєвих ознак можна розглянути декілька наукових підходів відомих науковців. Ось декілька таких підходів.

Згідно з поглядами Р. Сербина, правова культура забезпечує верховенство права у суспільному житті та дівість гуманістичних принципів справедливості, свободи й гуманізму. Вона спрямована на захист гідності та честі людини як вищої соціальної цінності та забезпечення гарантованості захисту прав і свобод державою, міжнародними інституціями та загальнолюдськими цінностями.

Р. Сербин визначає поняття правової культури як категорію філософії права, яка описує стан правового життя людини та суспільства, що визначається природним правом, соціальним, духовним, політичним і економічним станом. Він підкреслює, що правова культура виявляється у досягнутому рівні розвитку правової діяльності та правосвідомості загалом, а також у рівні правового розвитку конкретних суб'єктів, таких як людина, різні групи, всі населення або людство взагалі [2, с. 8].

О. Скакун вказує на два основні зрізи правової культури суспільства: структурно-функціональний і аксіологічний (оцінний). Структурно-функціональний зріз уможливає аналіз статичних (структурних) та динамічних (функціональних) аспектів правової культури. Статичний аспект (статика) характеризує внутрішню будову і склад правової культури. Динамічний аспект (динаміка) вивчає виникнення, розвиток і взаємодію різних елементів правової культури між особистістю та соціальними явищами, зокрема, моральною, політичною та іншими культурами. Аксіологічний (ціннісний) зріз відображає систему цінностей, створених у процесі розвитку суспільства і накопичених людством у сфері права. Це означає, що аксіологічний зріз розглядає все, що належить до правового прогресу, тобто цінності, які визначаються в процесі розвитку правової культури і мають важливе значення для суспільства [3, с. 470].

Отже, за поглядами О. Скакуна, правова культура суспільства може бути аналізована через два основних зрізи: структурно-функціональний, який включає статичні та динамічні аспекти, а також аксіологічний, що розглядає систему цінностей, що формуються і розвиваються в контексті правового прогресу.

Згідно з позицією М. Момота, розвиток правової культури суспільства безпосередньо залежить від розвитку правової культури окремих особистостей, а вона, у свою чергу, формується і змінюється відповідно до рівня розвитку суспільства. Правова культура суспільства відображає загальний стан правових знань, цінностей, норм і практик в суспільстві в цілому. Чим більше освічених у правовому відношенні громадян, тим вищим є рівень правової культури суспільства. Це означає, що розвиненість правової

свідомості і відповідна поведінка громадян сприяють підвищенню рівня правової культури суспільства в цілому. У свою чергу, правова культура особистості є компонентом правової культури суспільства. Вона виражає ступінь і характер розвитку суспільства та впливає на його діяльність. Правова культура особистості сприяє соціалізації особистості, формуванню правомірної поведінки та усвідомленню важливості дотримання правових норм і принципів [4, с. 174].

На основі думок вищенаведених науковців можна визначити наступні суттєві ознаки правової культури:

- структурна складність, – правова культура виявляється у системі правових знань, цінностей, норм і практик, що охоплюють різні сфери суспільного життя;
- динамічний характер. Правова культура включає в себе як статичні аспекти (структуру і внутрішню будову), так і динаміку (розвиток і взаємодію елементів), що відображає її постійне вдосконалення та адаптацію до змін у суспільстві;
- ціннісний компонент полягає у відображенні системи цінностей, що формуються у процесі розвитку суспільства, зокрема принципи справедливості, свободи, гуманізму та інші, що визначають її розвиток і напрямки;
- взаємозалежність з особистісною правовою культурою, означає, що розвиненість правової культури суспільства залежить від рівня правової культури окремих особистостей. Чим більша кількість освічених у правовому відношенні громадян, тим вищим є рівень правової культури суспільства;
- забезпечення соціалізації і правомірної діяльності особистості: правова культура особистості, що є складовою правової культури суспільства, відіграє ключову роль у формуванні правомірної поведінки та усвідомленні важливості дотримання правових норм і принципів.

Для подальшого нашого дослідження, варто розглянути, що ж собою являють так звані соціальні та економічні чинники.

Так, соціальні чинники є ключовою рушійною силою розвитку суспільства. Вони визначають напрям і характер суспільного розвитку та сприяють змінам у різних сферах життя. Діяльність людей є основним елементом соціальних чинників, оскільки їхні вчинки, рішення та взаємодія формують соціальну структуру та визначають соціальні зміни. Крім людської діяльності, до соціальних чинників також відносять різноманітні матеріальні та духовні утворення. Серед них можна виділити соціальні інститути (наприклад, сім'я, школа, політичні установи), потреби людей, їхні інтереси, цінності, переконання, думки та ідеології. Ці елементи впливають на формування та зміну соціальних структур, стосунків та цінностей у суспільстві [5].

Загалом, соціальні чинники є складною системою, що включає в себе багато різноманітних факторів, які взаємодіють між собою та впливають на розвиток суспільства. Вони визначають його культурний, економічний, політичний та інші аспекти, формуючи сучасний соціальний ландшафт.

Економічні чинники – це насамперед стан економіки держави, її фінансової системи, які через рівень добробуту в суспільстві впливають на організацію суспільних відносин, зумовлюють більші або менші можливості для фінансування бюджетної та інших сфер життєдіяльності [6].

Висловлені київськими науковцями М. В. Костицьким і Б. Ф. Чмілем думки підкреслюють тісний зв'язок між правовою культурою та загальною культурою народу. Основні засади загальної культури, які відображають рівень її розвитку, становлять фундамент для формування правової культури.

Зазначені науковці вважають, що розвиток правової культури полягає в запровадженні в законодавство та практику застосування закону всього того, що робить право величезною соціальною цінністю та являє собою

явище загальнонародської культури. Це означає, що правова культура не обмежується лише знанням і дотриманням законів, але також передбачає розуміння та внесення в законодавство тих цінностей та принципів, що формують суспільну свідомість та визначають національну культурну спадщину [7; 8, с. 281].

Так, традиції, цінності, норми та переконання, які існують у суспільстві, є ключовими складовими правової культури і впливають на сприйняття та роль права в суспільстві. Довгострокові практики, звичаї та ритуали можуть впливати на формування правової культури суспільства. Наприклад, традиційні погляди на роль сім'ї або національні обряди можуть відобразитися у визначенні правових норм та ставленні до закону.

Сукупність цінностей, які визнаються суспільством, формує основу для прийняття правових рішень та розвитку правової системи. Наприклад, цінності, такі як справедливість, свобода та рівність, можуть впливати на визначення законів та стандартів поведінки.

Правові норми, що визначають права та обов'язки громадян, а також їхні переконання щодо справедливості та ефективності правової системи, впливають на спосіб дотримання закону та загальне відношення до права.

У загальній теорії права під правовою культурою розуміють якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [7].

Так, система управління, політична стабільність, рівень демократії та права на участь у прийнятті рішень є ключовими факторами, які впливають на віру в законність та справедливість правової системи, а також на рівень правової культури. Ефективна, прозора та відповідальна система управління сприяє підвищенню довіри громадян до правової системи. Чим більше люди бачать, що влада працює в інтересах суспільства, дотримуються закону і взаємодіє з ним, тим більшу віру в законність вони мають.

Нестабільність та політичні конфлікти можуть підірвати довіру громадян до правової системи. Стабільна політична ситуація сприяє підтримці правового порядку та підвищенню впевненості громадян у законності.

Вищий рівень демократії забезпечує більшу участь громадян у формуванні законів та рішень. Це робить правову систему більш репрезентативною та відповідальною перед суспільством, а забезпечення можливості громадян брати участь у процесі ухвалення рішень і контролювати дії влади підвищує рівень довіри до правової системи та правову культуру громадян.

Враховуючи вихідну тезу про досягнення загального добробуту через узгодження інтересів різних верств суспільства, правова політика держави в економічній сфері має за ціль: покращення загального економічного становища держави (це означає прийняття та реалізацію правових норм та політичних стратегій, спрямованих на зростання економіки, збільшення валового внутрішнього продукту, зменшення безробіття та підвищення життєвого рівня населення); активізацію рівня ділової активності суб'єктів економічної діяльності (правова політика має сприяти розвитку підприємництва та створенню умов для розвитку бізнесу, включаючи спрощення процедур реєстрації бізнесу, захист прав власності та підтримку малого та середнього бізнесу); створення сприятливого інвестиційного клімату та макроекономічної стабільності (правова політика повинна сприяти привабленню інвестицій, захисту прав інвесторів, а також забезпеченню стабільності фінансово-економічної системи держави); зменшення кількості економічних правопорушень включає у себе розробку та впровадження ефективних механізмів контролю за дотриманням правових норм у сфері економіки, боротьбу з корупцією та економіч-

ною злочинністю; забезпечення соціальної справедливості (правова політика має сприяти розподілу економічних ресурсів в суспільстві таким чином, щоб зменшити соціальні нерівності та забезпечити всім громадянам рівні можливості для розвитку) [9].

Ці фактори визначають стратегії та пріоритети правової політики, спрямовані на досягнення економічного процвітання та соціального розвитку суспільства.

Економічна стабільність є ключовим фактором у формуванні правової культури. Забезпечення стабільного економічного середовища сприяє законності, стимулює дотримання правових норм та правопорядку. Розвиток економіки також може підвищити ефективність правової системи, розширюючи можливості для її реформ та модернізації.

Ефективне правове регулювання економіки стимулює дотримання правил гри, захищає права та інтереси учасників економічних відносин. Чіткі, прозорі та справедливі закони сприяють підвищенню впевненості у законності та допомагають зменшити корупцію та економічні правопорушення. Економічні інституції, такі як біржі, банки, підприємства шляхом здійснення діяльності з державними структурами сприяють формуванню нормативно-правової бази, визначаючи правила гри на ринку та управління економічними ресурсами. Чіткі, прозорі та справедливі закони створюють меншу можливість для корупції та економічних правопорушень. Коли закони чітко визначають правила гри та передбачають відповідальність за їх порушення, це створює загрозу для тих, хто намагається обійти закон та вчинити правопорушення.

Заходи, спрямовані на розвиток соціальної відповідальності бізнесу, такі як дотримання принципів сталого розвитку та захист прав працівників, сприяють покращенню іміджу підприємств та підвищенню довіри громадян до бізнес-структур.

Розвиток інновацій та підприємництва сприяє впровадженню нових підходів у правову систему, таких як цифрові технології та альтернативні методи вирішення спорів. Це робить правову систему більш гнучкою та адаптивною до змін у суспільстві. Впровадження цифрових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн та аналітика даних, дозволяє автоматизувати багато процесів у правовій системі, що полегшує доступ до правосуддя, прискорює розгляд справ та зменшує бюрократичність.

Отже, враховуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що соціальні та економічні умови взаємопов'язані, і ця взаємодія відображається на правовій культурі. Наприклад, підвищення економічного рівня може сприяти зростанню рівня освіти та правової свідомості, що в свою чергу сприяє дотриманню законів та забезпечує стабільність правової системи, роблячи її більш адаптивною, ефективною та прозорою, і як позитивний результат, – підвищення правової культури та довіри громадян до неї.

Висновки. Соціальна сфера включає в себе відносини між різними соціальними групами, культурні цінності, норми і звичаї. Ці фактори формують основу для розвитку правової культури, визначають ставлення до законів, правосуддя та дотримання прав людини. Наприклад, в суспільствах з високим рівнем соціальної дискримінації може бути менша довіра до правової системи та влади.

Економічний стан суспільства визначає рівень матеріального благополуччя, розподіл багатства, доступ до ресурсів та послуг. Ці аспекти впливають на сприйняття громадянами законів і правил, а також на дотримання правових норм. Наприклад, в умовах економічної нестабільності може збільшуватися кількість правопорушень і корупції.

Тому, взаємодія між соціальними і економічними чинниками визначає рівень розвитку правової культури суспільства. Ефективна правова система повинна враховувати цей взаємозв'язок, сприяючи створенню умов для розвитку стабільного, справедливого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
2. Сербин Р. А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. ю. н. : спец.: 12.00.12 «Філософія права». К. : 2003. 17 с.
3. Скакун О. Теорія держави і права. Харків, 2005. 380 с.
4. Момот М. О. Правова культура як феномен суспільного буття. *Митна справа*. 2011. Ч. 2. № 1 (73). С. 26 – 28.
5. Корякіна А.А. Роль соціальних чинників у розвитку української мови в освітньому процесі. Економіка інноваційної діяльності підприємств. Педагогіка та психологія, мова та культура. URL : <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/12342019-652.pdf>.
6. Чинники впливу на процеси формування та здійснення державної політики в галузі освіти України. URL : https://kno.rada.gov.ua/news/Publikatsiji/VI_skl/73047.html.
7. Попадинець Г. Правова культура як важливий елемент правової системи України. Національний університет «Львівська політехніка». URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/225.pdf>.
8. 8. *Філософія права* / за ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля. К.: Юрінком Інтер, 2000. 334 с.
9. Федик Л.Б. Економічні фактори у формуванні правової політики держави. URL : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/95-1.pdf>.